

УДК 94(477.83/86)"1919/1939"

В. Я. Лукашів

ГОСПОДАРСЬКА ТА КООПЕРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ "ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО" В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Проаналізовано господарську та кооперативну діяльність "Товариства ім. М. Качковського" в Східній Галичині у міжвоєнний період. Діяльність інституції розвивалася у складних умовах культурно-просвітнього життя галицьких українців. Товариство належало до москвофільського спрямування, мало на меті поширення освіти і знань серед широкого загалу. Висвітлено процес москвофільської кооперації в Східній Галичині. "Товариства ім. М. Качковського" тісно співпрацювало з іншими москвофільськими економічними організаціями. Правління інституції організувало ряд господарських та кооперативних курсів. Показано розвиток господарської та кооперативної діяльності товариства в міжвоєнний період.

Ключові слова: "Товариство ім. М. Качковського", Східна Галичина, господарсько-кооперативна діяльність, москвофільство.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу дослідити господарську та кооперативну діяльність москвофільів крізь призму діяльності „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині.

Культурно-просвітнє „Товариство ім. М. Качковського”, ліквідоване австрійськими властями під час Першої світової війни, з приходом польської адміністрації у Східній Галичині в 1919 р., стало поступово відновлювати свою діяльність.

Мета статті – дослідити господарську та кооперативну діяльність „Товариства ім. М. Качковського” в досліджуваній період.

Аналіз вивчення проблеми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв’язати такі завдання: проаналізувати передумови відновлення господарської та кооперативної діяльності товариства; дослідити структурні складові інституціоналізації організації господарської та кооперативної праці „Товариства ім. М. Качковського” і охарактеризувати основні етапи його діяльності в Східній Галичині у міжвоєнний період; простежити загальні тенденції й особливості розвитку сфер господарської та кооперативної діяльності інституції та її вплив на культурно-просвітнє і господарсько-економічне життя Східної Галичини.

Об’єктом дослідження є суспільно-політичні та культурно-просвітні процеси міжвоєнного періоду в контексті досліджуваної проблематики.

Предмет дослідження – основні тенденції господарської та кооперативної діяльності „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині міжвоєнного періоду.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1919 р., коли було фактично відновлено діяльність осередків інституції – до початку Другої світової війни (1939 р.). Такий цілісний хронологічний підхід дозволяє виявити основні аспекти господарської та кооперативної діяльності товариства в культурному житті Східної Галичини окресленого періоду.

Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує усіх аспектів господарської та кооперативної діяльності „Товариства ім. М. Качковського” у міжвоєнний період. Однак її автор вважав за необхідне зосередити основну увагу саме на зазначеній проблематиці.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано дослідниками. Історію розвитку кооперації в Східній Галичині досліджував С. Бородаєський [1]. Організаційну та інструкторсько-ревізійну діяльність в кооперативному житті Східної Галичини міжвоєнного періоду аналізував Я. Грабов [2]. Дослідник А. Гаврилко досліджував актуальні питання москвофільської кооперації [3 – 4]. Москвофільський діяч К. Ганасевич проаналізував процес організації „руських” кооперативних кас у міжвоєнній Польщі [5].

Сучасний львівський дослідник З. Струк вивчав організацію української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період [6].

Отже, як свідчить аналіз історіографії досліджуваної проблеми, на сьогодні пропонується тема не знайшла системного й цілісного аналізу, що й сприяє науковій новизні цієї публікації.

Безпосередньою джерельною базою роботи є сукупність документів і матеріалів державних архівів України. Основна маса архівних матеріалів, які стосуються досліджуваної проблеми знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові – фонд 182 „Товариство ім. М. Качковського, м. Львів. 1876 – 1939 рр.” [7-8].

Незначна кількість архівних матеріалів зберігається у Державному архіві Тернопільської області – фонд 231 „Тернопільське повітове староство” [9].

Значну цінність представляють також матеріали наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, бібліотеки Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (м. Львів), Тернопільської обласної наукової універсальної бібліотеки та інших.

Певна частина інформації, що стосується досліджуваної проблеми, подана в таких українських міжвоєнних періодичних виданнях: „На рубеж” [10], „Рассвѣтъ” [11], „Громадський Голос” [12-15], „Нова Зоря” [16-19], „Свобода” [20-24], „Діло” [25-27], „Русский Голос” [28], „Воля Народа” [29].

Одними із провідних напрямків роботи „Товариства ім. М. Качковського” в міжвоєнний період у Східній Галичині була господарська та кооперативна діяльність. З часу відновлення роботи окремих осередків інституції у 1919 р., її члени намагалися активно впливати на широкий загал Східної Галичини. Кооперація

була не лише засобом у подоланні матеріальних проблем українського населення, але й чинником, що сприяв громадському вихованню суспільства. Політичні процеси не могли не впливати на долю кооперації, оскільки кожна політична сила по-різному бачила майбутнє власного народу і робила свої внески у розвиток української кооперації. Оскільки, москвофіли не мали можливості реалізувати свої політичні переконання серед широкого загалу, то вони спрямували усі свої сили на підвищення господарського та культурного рівня населення Східної Галичини [1, с. 21].

Члени товариства, враховуючи реалії тогочасного суспільно-політичного життя у міжвоєнній Польщі, намагалися пристосувати форми діяльності інституції у відповідності до тогочасного матеріально-культурного становища галицьких українців. Проект нового статуту інституції, який сприяв би вирішенню даної проблеми, регулярно обговорювався на загальних зборах членів „Товариства ім. М. Качковського” [7, арк. 17].

Молодше покоління членів інституції активно виступало за зміну старої назви організації на товариство „Наука”. Вони намагалися шляхом вдосконалення інституційної структури товариства, розширити напрямки його діяльності в Східній Галичині. Необхідність зміни назви та структури інституції вони аргументували так: „... Щоб кожний розумів назву, і щоб та назва одним словом виражала цілі товариства” [8, арк. 26]. Водночас, противники реформування організації вказували на те, що „... багаторічне існування товариства під старою назвою зобов'язує теперішніх членів до згуртованості та діяльності без радикальних нововведень” [8, арк. 32].

У підсумку перемогло старше покоління членів „Товариства ім. М. Качковського”, яке виступало за збереження старої назви інституції та було противником змін у його організаційній структурі. Саме тому, відсутність реальних змін у структурі й діяльності товариства, призвело до того, що інституція переважно використовувала „старі методи покращення добробуту українців Східної Галичини” [6, с. 49].

Метою господарської та кооперативної діяльності „Товариства ім. М. Качковського” у міжвоєнний період був: „захист селянських кооперативів від політиканства, яке практикували українські сепаратисти (народовці)” [3, с. 6]. Інституція провадила свою діяльність у Східній Галичині паралельно з іншим москвофільським товариством „Русский ревізійний союз”. Останній у 1920 р. нараховував у своєму складі 139 кооперативів. Загальна кількість осіб, що на той час входила в „руські” кооперативи досягала 3000 осіб [3, с. 8].

Польська влада доволі вороже ставилася до кооперативної ідеї галицьких українців, а тому намагалася сповільнювати розвиток кооперації. Адміністрація запроваджували штучні юридичні перешкоди щодо порядку відкриття кооперативних організацій (кооперативний закон), а також норм ревізійно-інструкторської і організаційної допомоги. Однак, у міру посилення народовецької кооперації, з метою ослаблення національно-культурного руху галицьких українців, польська влада почала надавати окремі преференції для „русської кооперації” [6, с. 53].

Діяльність кооперативів, організованих товариством не обмежувалася лише господарськими завданнями, їх метою також було соціально-культурне виховання широкого загалу. Один із лідерів інституції А. Гаврилко перерахував кілька засад функціонування кооперації: солідарність, жертвовність, всесторонність, самопоміччя, масова праця, стриманість, ощадливість, еволюційність, незалежність [5, с. 14].

Москвофільська кооперація в Східній Галичині практично нічим не відрізнялася від народовецької. На сторінках видань „Товариства ім. М. Качковського” зазначалося: „Кооперація визволяє народ від посередників-визискувачів. Вона розвиває самостійність народних мас, привчає народ до суспільного мислення. Це „школа громадськості”, яка дисциплінує населення. Ще до війни у нас існувало більше двох сотень „русских” спілок, зокрема „Землеробський союз”, „Братська каса”, „Самопоміччя” та багато інших. Усі вони вселяли у народ віру в себе та підбадьорювали заклик „в єдності сила” [11, с. 2].

У міжвоєнний період члени товариства організовували спеціальні „русські кооперативні курси заочного навчання”, які регулярно проводилися у таких містах Східної Галичини, як: Львів, Городок, Броди, Бучач, Золочів, Жовква, Тернопіль, Стрий, Перемишль та інші [7, арк. 6]. На них слухачі вивчали такі дисципліни: політична економія, теорія і практика кооперації, історія кооперативного руху. Окрім того, вони отримували практичні рекомендації щодо управління кооперативними спілками [7, арк. 8].

У 1926 р. правління інституції організувало у м. Львові окремі спеціальні кооперативні курси, які тривали з 23 березня по 10 квітня. У них взяло участь 20 селян (в тому числі 2 жінки) [13, с. 4].

Загалом упродовж 1926 – 1931 рр. товариство спільно із „Ревізійним союзом руських кооперативів”, підготувало близько 1000 сільських кооператорів [6, с. 62]. До кінця 1931 р. було організовано 22 кооперативні курси [6, с. 64].

Окрім власне кооперативних курсів, які організував Центральний відділ „Товариства ім. М. Качковського” у міжвоєнний період, можна виділити і ревізійно-інструкторський курс. Останній тривав упродовж 15 травня – 30 червня 1929 р. Його прослухало 22 особи з вищою і середньою освітою. Слухачі були розподілені на три окремі групи, з яких готували спеціалістів для: кредитних і споживчих кооперативів, а також „для контори Ревізійного союзу руської кооперації” [7, арк. 16].

Москвофільська кооперація в кількісному відношенні програвала народовецькій, але все ж давала досить значні результати. Ворожнеча, що існувала між обома видами кооперацій відображалася на сторінках галицької преси. У 1926 р. народовецька газета „Воля Народу” закидала „Ревізійному союзу руських кооперативів”, що він „... розбиває єдність кооперації, розбиває українські маси на ворожі табори”. Натомість москвофільські кооператори відповідали, що „існування двох ревізійних союзів аж ніяк не розбиває єдності селянських мас, оскільки вони удвох дотримуються кооперативних основ... Вони (кооперативні союзи) не ворогують, а співпрацюють між собою” [29, с. 4].

„Товариство ім. М. Качковського”, спільно з іншими москвофільськими установами, здійснювало доволі активну господарську роботу в Східній Галичині. Її суть полягала у наданні широкому загалу фахових сільськогосподарських порад за посередництва агрономічної комісії інституції, яку очолював Г. Мальц. За ініціативи останнього у структурі товариства було відновлено роботу „Бюро посередництва”. Його завдання полягало у допомозі сільському населенню придбати, за доступною ціною, елітне насіння та штучні мінеральні добрива [4, с. 9].

Центральний відділ інституції постійно коригував свою роботу щодо покращення господарських знань широкого загалу. Агрономічна комісія товариства упродовж лише другої половини 1920-х рр. організувала 16 спеціальних сільськогосподарських гуртків та провела ряд курсів по агрономії, садівництву та ветеринарії [8, арк. 24].

Навесні 1930 р. в окремих населених пунктах Жовківського, Равського, Жидачівського, Перемишлянського та Золочівського повітів були організовано так звані „конкурсні кружки” під керівництвом Г. Мальца. Мета заходів полягала у навчанні сільської молоді високоінтенсивних способів ведення господарства. Упродовж травня – червня того ж року було також організовано ряд сільськогосподарських курсів. Наприклад, з 19 по 22 травня проходили трьохденні садівничо-городні курси в таких селах Східної Галичини, як: Журавні та Поморяни. Їх відвідало 22 та 29 слухачів [7, арк. 39].

Упродовж 30 травня – 9 червня 1932 р. правлінням товариства були організовані десятиденні ветеринарні курси в м. Раві Руській, які прослухало 15 осіб. Усі вони після успішно складених випускних іспитів отримали „спеціальні сертифікати скотоводів”. З 10 по 20 червня 1933 р. в м. Сяноці проходили аналогічні ветеринарні курси за участі 9 слухачів. Останні, окрім ветеринарії, вивчали способи раціоналізації відгодівлі худоби, а також „... будівництво хлівів і догляд за добривами” [8, арк. 43].

29 червня 1932 р. Центральний відділ „Товариства ім. М. Качковського” спільно з „Ревізіонним союзом руської кооперації” скликали культурно-економічний з’їзд у м. Львові. В ньому взяли участь 241 член-делегат (у тому числі 150 селян). Деякі з них, пройшли пішки понад 75 км., щоб прибути до призначеного місця заходу. Даний факт, на думку організаторів, ще раз „... підтверджував наявність народного духу і кооперативної ідеї” [3, с. 12].

Важливим питанням, яке обговорювалося на з’їзді, була співпраця „русских” господарських організацій з „нерусскими” (народовецькими). Відомий москвофільський діяч К. Ганасевич інформував про спробу налагодження діяльності інституції із „Маслосоюзом”. Однак, на практиці вона виявилася неможливою через певну політичну заангажованість „Товариства ім. М. Качковського” [6, с. 75].

У 1934 р. подібні з’їзди відбулися у багатьох населених пунктах Східної Галичини. Їхня значна популярність свідчила про підтримку кооперації „русскими” селянами, які були „зацікавлені у піднесенні свого матеріального становища” [3, с. 12 – 13].

У 1934 р. Центральним відділом „Товариства ім. М. Качковського” були організовані безкоштовні курси садівництва, городництва та бджільництва, які тривали по три дні кожен. Їх вели інженер-агроном та спеціаліст-садовод інституції. Курси проходили в таких населених пунктах, як: с. Журавні (19 – 21 травня) і с. Поморяни (22 – 24 травня) [7, арк. 46].

У 1937 р. в с. Яблониця Польська були проведені жіночі господарські курси, які прослухало 27 осіб жіночої статі (17 – 30 років), а також дві дівчини віком – 15 років. Предмети, які викладалися на цих курсах, значно відрізнялися від тих, які зазвичай практикував Центральний відділ товариства, але „... це також було своєрідним внеском у піднесення господарського рівня широкого загалу”. На курсах викладалися: приготування їжі, прийом гостей, заготівля продуктів та інше. Окрім того, слухачкам, за скороченою програмою, читалися лекції з бджільництва, птахівництва та городництва [7, арк. 51].

Останні передвоєнні курси, які були організовані правлінням „Товариства ім. М. Качковського”, відбувалися упродовж 21 січня – 21 березня 1939 р. Їх програма передбачала лекції з: хорового співу, директури, організації читалень та народних театрів. На кожну дисципліну виділялося по шістьнадцять годин на тиждень. Курси вели члени місцевих читалень інституції [6, с. 83].

Отже, господарська та кооперативна діяльність „Товариства ім. М. Качковського” справила значний вплив на культурно-просвітне та господарсько-економічне життя Східної Галичини у міжвоєнний період. Діяльність інституції сприяла піднесенню грамотності серед широкого загалу. Водночас, певна політична заангажованість товариства, не сприяла його популярності серед галицьких українців.

Джерела та література

1. Бородаєвський С. Історія кооперації / С. Бородаєвський. – Прага, 1924. – 198 с.
2. Грабов Я. Організаційна та інструкторсько-ревізійна діяльність в кооперативному житті / Я. Грабов. – Прага, 1923. – 24 с.
3. Гаврилко А. Ревізори та ревізія кооператив / А. Гаврилко. – Львів, 1935. – 16 с.
4. Гаврилко А. В сільських споживчих кооперативах / А. Гаврилко. – Львів, 1932. – 20 с.
5. Ганасевич К. Організація руських кооперативних кас / К. Ганасевич. – Львів, 1937. – 34 с.
6. Струк З. Організація української кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) / З. Струк – Львів, 2000. – 137 с.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 182 (Товариство ім. М. Качковського), оп. 1, спр. 263 (Звіти, протоколи, відомості про видавничу, організаційну та господарсько-економічну діяльність товариства, 1920 – 1935 рр.), 79 арк.
8. ЦДІАЛ України, ф. 182, оп. 1, спр. 317 (Рапорти, повідомлення та ін. матеріали про діяльність товариства, 1926 – 1933 рр.), 86 арк.
9. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське повітове староство), оп. 1, спр. 64 (Звіт про кооперативну діяльність Тернопільської філії „Общества им. М. Качковского”, 1925 – 1937 рр.), 49 арк.
10. Левицький Р. Къ дѣлу / Р. Левицький // На рубежѣ. – 8 декабря 1927. – С. 4-6.
11. Наши организационные задачи // Рассвѣтъ. – 12 мая 1923. – С. 1-2.

12. Чого хочуть Сельроб-москвофіли? // Громадський Голос. – 18 жовтня 1930. – С. 4-7.
13. Наші чергові завдання // Громадський Голос. – 5 серпня 1933. – С. 3-6.
14. Сельробівське стадо без пастирів // Громадський Голос. – 28 березня 1931. – С. 1-2.
15. Бережанський В. Нові розбивацькі спроби москвофілів / В. Бережанський // Громадський Голос. – 26.05.1934. – С. 6-9.
16. Москвофіли і українці // Нова Зоря. – 21 серпня 1934. – С. 3-5.
17. Москвофіли // Нова Зоря. – 17 червня 1934. – С. 4-7.
18. Відродження москвофільства // Нова Зоря. – 3 лютого 1928. – С. 1-3.
19. Партійна політика і мораль // Нова Зоря. – 8 березня 1928. – С. 7-9.
20. З московського табору // Свобода. – 30 грудня 1933. – С. 5-8.
21. У розшуках за новою ідеєю // Свобода. – 25 липня 1934. – С. 3-5.
22. Москвофільство в історії українських політичних змагань // Свобода. – 20 травня 1934. – С. 2-4.
23. Мрії посеред синіх клубів диму – і дійсність // Свобода. – 3 червня 1934. – С. 3-4.
24. Пролом // Свобода. – 27 травня 1934. – С. 6 – 9.
25. Як господарять москвофіли // Діло. – 29 січня 1933. – С. 2-5.
26. Балканізація Східної Галичини // Діло. – 7 вересня 1922. – С. 6-7.
27. Новий москвофільський провід // Діло. – 8 березня 1934. – С. 6-8.
28. Ювілейне фарисейство // Руський Голос. – 22 января 1928. – С. 2-4.
29. Наше становище в національним питанню // Воля Народа. – 18 липня 1926. – С. 3-5.

Лукашиє В. Я. Хозяйственная и кооперативная деятельность „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галиции в межвоенный период.

Проанализировано хозяйственную и кооперативную деятельность „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галиции в межвоенный период. Деятельность институции развивалась в сложных условиях культурно-просветительного жизни галицких украинцев. Общество принадлежало к москвофильскому направлению, имело целью распространения образования и знаний среди широкой общестственности. Освещен процесс москвофильской кооперации в Восточной Галичине. „Общества им. М. Качковского” тесно сотрудничало с другими москвофильскими экономическими организациями. Правление институции организовало ряд хозяйственных и кооперативных курсов. Показано развитие хозяйственной и кооперативной деятельности общества в межвоенный период.

Ключевые слова: „Общество им. М. Качковского”, Восточная Галиция, хозяйственно-кооперативная деятельность, москвофільство.

Lukashiv V. Ya. Economic and cooperative activities of „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia in the interwar period.

Economic and cooperative activities „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia in the interwar period are analyzed. Functioning of the institution developed under difficult conditions cultural and educational life of Galician Ukrainian. Association belonged to the Russophile orientation, was intended to spread education and awareness among the general public of population. The process of Russophile cooperation in Eastern Galicia is illuminated. „Association named after M. Kachkovsky” worked closely with other organizations Russophile. Board organized a number of economic institutions and cooperative courses. The development of economic and cooperative activities association in the interwar period is shown.

Keywords: „Association named after M. Kachkovsky”, Eastern Galicia, economic and cooperative activities, moskwofilst.

УДК 271.2-726.3(477.52)“19”

В. О. Оліцький

**РАДЯНСЬКА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА 1920–30-х рр.
ЩОДО ЦЕРКОВНИХ ДІЯЧІВ (НА ПРИКЛАДІ СВЯЩЕНИКА
СУМЩИНИ М.О. ГОНТАРОВСЬКОГО)**

У статті на основі архівних матеріалів та історіографії досліджується вплив репресій 1920–1930-х років проти церкви на долю священика М.О. Гонтаровського. Проаналізовано вплив економічної та податкової політики СРСР на духовенство, з'ясовано зміни соціального становища духовенства пов'язані з політикою розкуркулення. Проведено порівняння репресій 1920-х і 1930-х років проти православної церкви, визначено особливості кожного із періодів. Простежуються головні періоди життя священнослужителя М.О. Гонтаровського та на його прикладі ілюструється діяльність радянської репресивної машини у відношенні церкви.

Ключові слова: священик, церква, репресії, слідство, переслідування, економічний тиск, ув'язнення, тюрма, радянська влада.

Хоча проблема політичних репресій перебуває у центрі уваги сучасних істориків, дослідниками в основному з'ясовуються загальні тенденції репресивної політики, а переслідування конкретних осіб, та їх подальша доля залишається недослідженим аспектом проблематики.

Важливою складовою політичних репресій 1920 – 1930-х років є переслідування православної церкви та її діячів.